

ROZHLADY

UMELÁ INTELIGENCIA V HISTORICKEJ VEDE NA SLOVENSKU

Epistemologické a etické výzvy, možnosti a riziká

JAKUB DRÁBIK

DRÁBIK, Jakub. Artificial Intelligence in Historical Scholarship in Slovakia: Epistemological and Ethical Challenges, Opportunities, and Risks. *Historický časopis*, 2026, 74, 1, pp. 171-194, Bratislava.

This article examines how artificial intelligence, particularly large language models, can be integrated into historical research, teaching and public history in Slovakia without undermining evidentiary rigour. It highlights opportunities that build on existing digital infrastructures, including rapid localisation and translation of sources, prototyping of historical narratives, automated detection of discursive shifts in large twentieth-century corpora and conversational interfaces to digitised collections. It also analyses key risks, among them fabrication, opacity, loss of provenance, ideological bias, model-collapse effects and the erosion of core research skills. These risks are illustrated through classroom examples demonstrating how small changes in prompt framing can substantially alter causal interpretation in Slovak twentieth-century history. Drawing on recent work on AI and memory and on emerging technical and editorial frameworks such as FAIR data principles, Content Credentials/C2PA and datasheets for datasets, the article proposes a minimal and enforceable set of documentation and transparency guidelines for Slovak historians, journals and memory institutions. It argues that AI should serve as a heuristic multiplier rather than an evidentiary authority and offers a pragmatic roadmap for critical AI literacy and reproducible workflows in Slovak historiography.

Keywords: Slovak Historiography. Artificial Intelligence. Digital Humanities. Ethical Standards. Ethical Use of AI.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.1.6>

Historiografia na Slovensku si vo všeobecnosti zakladá na svojich akademických štandardoch, dôslednosti v práci s prameňmi a ostražitosti voči „módnym“ trendom, ktoré v zahraničí priniesli hlboký teoretický posun,¹ no aj voči takým, ktoré často prinášajú viac rétoriky než reálnej vedeckej hodnoty. Aj keď dopo-

1 Príkladom môže byť pomalá adopcia postkoloniálnych a postmoderných prístupov. Pozri HERZA. Colonial Exceptionalism: Post-colonial Scholarship and Race in Czech and Slovak Historiography. In *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 2020, roč. 68, č. 2, s. 175-187.

siaľ neexistuje systematický výskum mapujúci postoj slovenskej historiografie k umelej inteligencii (*Artificial Intelligence*, AI), už samotná absencia odbornej produkcie či verejnej diskusie na túto tému naznačuje, že AI je vnímaná predovšetkým ako technologická pomôcka mimo rámca historického výskumu. Tento postoj je pochopiteľný. Historická veda je založená na interpretácii minulosti cez kontext, významy a pramene, ktoré si vyžadujú citlivosť a kritické myslenie, nie slepú dôveru v algoritmy. Zároveň sa však nachádzame v bode, keď ďalšie odkladanie diskusie o umelej inteligencii ako aktívnom činiteľovi poznania nie je zlučiteľné s požiadavkami modernej vedy. AI, najmä vo forme veľkých jazykových modelov (*Large Language Models*, LLM), už dnes zasahuje do spôsobu, akým sa vytvára, uchováva a sprostredkúva historické poznanie.² Ignorovať tento fakt znamená nechať vývoj prebehnúť mimo odbornú kontrolu. Práve preto je dnes nevyhnutné otvoriť vážnu a kvalifikovanú diskusiu o tom, čo AI znamená pre historickú vedu – metodologicky, eticky, epistemologicky i pedagogicky. Cieľom tohto (do istej miery špekulatívneho) príspevku je prispieť k tejto diskusii v slovenskom akademickom prostredí.

V priebehu prípravy textu bola umelá inteligencia využívaná ako podporný nástroj (návrhy formulácií, orientačný prehľad sekundárnej literatúry, rámcové štruktúry kapitol). Testované boli modely ChatGPT 4o a ChatGPT o3 (OpenAI), Claude 3.5 Sonnet (Anthropic) a Gemini 2.0 Flash (Google), pričom všetky ukážky promptovania a výstupov boli generované v období január – máj 2025. Všetky tvrdenia a citácie boli autorom nezávisle overené a finálna interpretácia je výlučne autora. Syntetické primárne pramene ani AI-generované vizuály neboli použité.

Slovenská historiografia zatiaľ nedisponuje ucelenou štúdiou o využívaní umelej inteligencie. K dispozícii sú najmä prehľadové texty k digitálnym humanitným a spoločenským vedám ako celku, ktoré rámcujú terminológiu, infraštruktúru a príklady, no historiografiu pokrývajú len implicitne alebo okrajovo.³

-
- 2 Príkladov je obrovské množstvo. Pozri napr. ASSAEL; SOMMERSCHIEDL a PRAG. Restoring ancient text using deep learning: a case study on Greek epigraphy. In *Proceedings of the 2019 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing and the 9th International Joint Conference on Natural Language Processing (EMNLP-IJCNLP)*. Hong Kong 2019, s. 6368-6375; ZENG. HistoLens: An LLM-Powered Framework for Multi-Layered Analysis of Historical Texts – A Case Application of Yantie Lun. In *arXiv*, 15 November 2024, doi:10.48550/arXiv.2411.09978, dostupné online na: <https://arxiv.org/abs/2411.09978> cit. 1. 6. 2025; nedávna konferencia vo Viedni demonštrovala už existujúce aplikácie LLM pri štúdiu periodík <https://www.oeaw.ac.at/acdh/newsevents/events/conference-newspapers-magazines-ai-models-training-and-re-use-in-the-digital-humanities> a podobne.
 - 3 Pozri napr. SLIACKY a ŠPÁNIOVÁ. Vybrané aspekty digitálnych humanitných a spoločenských vied. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, roč. XXVII. Bratislava 2017, s. 28-43.

V recenzovaných historických periodikách sa objavujú príspevky využívajúce interdisciplinárne, sociologické či kvantitatívne postupy pri výskume 20. storočia. Tieto texty však zvyčajne neoperujú pojmovým aparátom digitálnych humanitných vied a nevymedzujú sa voči ich metodológiám ako takým. Ukazuje to napríklad štúdia Štefana Šutaja a Jany Šutajovej o možnostiach interdisciplinárneho prístupu v skúmaní etnicity, ktorá pracuje s rozsiahlymi dátami a štatistickou analýzou, no nevstupuje do odbornej diskusie o štandardoch digitálnych humanitných vied, kurikulárnej výučbe či reprodukovateľnosti digitálnych postupov.⁴ Digitalizačné projekty – najmä DIKDA⁵ a viaceré regionálne databázy – vytvorili robustnú infraštruktúru sprístupňujúcu textové i obrazové pramene, avšak kritická metodologická reflexia práce s týmito dátami zostáva fragmentárna. Inými slovami, pramenný materiál vhodný pre strojové spracovanie už existuje, no analýza pomocou AI (rozpoznávanie rukopisu, topic modelling či LLM-podporované entitné extrakcie) sa v slovenskej produkcii prakticky nevyskytuje.

Tento nesúlad otvára priestor, v ktorom AI môže pôsobiť ako multiplikátor obmedzených ľudských kapacít: automatizované prepisy rukopisov, klasifikácia veľkých textových korpusov politickej publicistiky či zisťovanie diskurzívnych posunov v dobovej tlači by zásadne urýchlili výskumné cykly v prostredí, kde je počet profesionálnych historikov značne limitovaný. Zároveň však absencia metodických štandardov pre pramenné overovanie AI-výstupov signalizuje riziko nekritickej adopcie. Nasledujúce časti štúdie preto najprv ukážu, kde a ako presne môže AI obohatiť slovenské dejepisectvo, upozornia na riziká spojené s používaním a adopciou tejto technológie, vrátane konkrétneho príkladu z vlastnej pedagogickej praxe autora, na ktorých sa pokúsim ukázať, ako spôsob formulácie otázky (promptu) ovplyvňuje výstup modelu a aké nebezpečenstvá prináša nekritická práca s AI v historickom kontexte. V závere sa potom pokúsim navrhnúť protokoly, ktoré by mohli zabrániť tomu, aby táto technológia nahradila (namiesto doplnila) tradičnú heuristiku, pričom ich považujem za východiskový bod diskusie, v žiadnom prípade nie finálne návrhy.

Na rozdiel od technocentrických či popularizačných textov,⁶ ktoré dominujú verejnému diskurzu o umelej inteligencii, sa tento príspevok zameriava na AI

4 ŠUTAJ a ŠUTAJOVÁ. Možnosti interdisciplinárneho prístupu vo výskume súčasných dejín (sociálno-historická metóda vo výskume etnicity). In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 2, s. 193-222.

5 Digitálna knižnica a digitálny archív Slovenskej národnej knižnice, ktorý v rokoch 2012 – 2015 masovo digitalizoval knižničné a archívne fondy a vytvoril platformu pre vzdialený prístup k zdigitalizovaným dokumentom. Pozri <https://dikda.eu/o-projekte/> cit. 4. 7. 2025

6 Pozri napr. MA. Chance or Challenge: The Role of ChatGPT in History Teaching and Historical Research in Higher Education. In *GUAN Proceedings of the 2023 3rd International Conference on Education, Information Management and Service Science (EIMSS 2023)*. Atlantis Highlights in Computer Sciences 16, 28. september 2023, s. 869-874; YADAV a SRI-

ako na poznávací fenomén s dôsledkami pre samotné chápanie dejín, pamäti a ich interpretácie. Konkrétne sa pokúsim ukázať, akým spôsobom veľké jazykové modely simulujú historickú argumentáciu, menia prístup k archívnym a textovým zdrojom a ovplyvňujú procesy tvorby kolektívnej pamäti. Východiskom analýzy sú dve významné štúdie, ktoré považujem za zásadné referenčné body v tejto diskusii: *AI and Memory* Andrewa Hoskinsa,⁷ skúmajúca transformáciu kolektívnej pamäti v dôsledku vstupu algoritmicky riadených systémov, a *AI-as-Historian* Joshuu Sternfelda,⁸ ktorá argumentuje, že AI prestáva byť len nástrojom historikov a stáva sa spolutvorcom historických naratívov. Tieto štúdie samozrejme nie sú jedinými, ktoré reflektujú vzťah umelej inteligencie a historickej vedy. Do analýzy zahrniem aj ďalšie práce, ktoré demonštrujú praktické aplikácie AI v modernom historickom výskume – od automatizovanej rekonštrukcie poškodených archívnych prameňov,⁹ cez kritické skúmanie AI-generovaných naratívov pamäte masových zločinov 20. storočia,¹⁰ až po využitie AI vo výučbe moderných dejín a v analýze veľkých textových korpusov¹¹ a ďalších. Cieľom analýzy je aspoň čiastočne identifikovať, kde ležia skutočné prínosy, aké riziká tieto prístupy prinášajú a aké epistemologické a etické výzvy čakajú historikov pri práci s touto technológiou. Tento text nepodáva technologicky optimistickú ani moralisticky odmietavú interpretáciu. Jeho cieľom je vytvoriť priestor pre odbornú diskusiu o tom, ako na príchod generatívnej AI adekvátne reagovať v slovenskej historiografii.

VASTAVA. ChatGPT and Social Science Research in Higher Education. In *Indian Journal of Educational Technology (NCERT)*, 2024, roč. 2, č. 6, s. 273-291 a mnohé ďalšie.

- 7 HOSKINS. AI and Memory. In *Memory, Mind & Media*, 2024, roč. 3, č. e18, s. 1-21, [doi:10.1017/mem.2024.16](https://doi.org/10.1017/mem.2024.16)
- 8 STERNFELD. AI-as-Historian. In *The American Historical Review*, 2023, roč. 128, č. 3, s. 1372-1377.
- 9 SPINA. Artificial Intelligence in archival and historical scholarship workflow: HTR and ChatGPT. In *Umanistica Digitale*, 2023, roč. 7, č. 16, s. 125-140. <https://doi.org/10.6092/issn.2532-8816/17205> ilustruje, ako ChatGPT pomohol s normalizáciou 366 archívnych listín z archívu Biscari v Catania; pozri tiež COLAVIZZA; BLANKE; JEURGENS a NOOR-DEGRAAF. Archives and AI: An Overview of Current Debates and Future Perspectives. In *Journal on Computing and Cultural Heritage*, 2021, roč. 15, č. 1, článok 4, s. 4-15, kde kolektív autorov ukazuje, že AI automatizuje hodnotenie, indexáciu i prístup k veľkým súborom archívnych dokumentov.
- 10 MAKHORTYKH, a kol. Shall androids dream of genocides? What generative AI can change the future of memorialization of mass atrocities. In *Discover Artificial Intelligence*, 2023, roč. 3, č. 1, článok 28, bez s., <https://doi.org/10.1007/s44163-023-00072-6>
- 11 Napríklad GOSSARD. Introduction: Teaching History in the Time of Generative AI. In *Teaching History: A Journal of Methods*, 2025, roč. 49, č. 1, s. 3-4. <https://doi.org/10.33043/5zbfza2bc>; GOSSARD. Creating Constitutions with ChatGPT. In. BUYSERIE a THURSTON, eds. *Teaching and Generative AI*. Utah 2024, bez č. s.

Čo prináša AI do histórie

Americký historik Joshua Sternfeld v jednom zo základných textov o možnostiach použitia AI tvrdí, že veľké jazykové modely predstavujú „nového partnera v dialógu o minulosti“ a „rozširujúci orgán“ historickej heuristiky. Jeho východiskovým tvrdením je, že LLM neposkytujú len instantné odpovede ako predchádzajúce digitálne nástroje, s ktorými historici pracovali (OCR,¹² databázové vyhľadávanie a pod.), ale posúvajú sa od funkcie „nástroja“ k schopnosti interpretovať. LLM dokážu generovať súvislý výklad, voliť kauzálne reťazce a navrhovať hierarchiu významu podobne, ako to robí ľudská historička [v texte používam generické femininum – J. D.]. Vďaka schopnosti modelovať pravdepodobné jazykové sekvencie v rozsahu miliárd tokenov¹³ dokážu prehľadne preklenúť tri chronicky časovo náročné fázy historického výskumu: lokalizáciu prameňov, ich analytickú syntézu a prvotnú konštrukciu naratívu.¹⁴ Vo svojej štúdii napríklad ukazuje, ako LLM zrýchľujú lokalizáciu a transláciu prameňov. Ako príklad môžeme použiť prompt, v ktorom historička požiada LLM o „preklad a parafrázu“ rôznych dokumentov v iných jazykoch. Výsledkom je pracovný súbor kombinujúci strojový preklad, tematické tagy¹⁵ a návrh relevantnej sekundárnej literatúry. Historička tak získa okamžitý orientačný prehľad aj v jazykových oblastiach, v ktorých nemá kompetenciu. To otvára možnosť skutočne transnacionálnych štúdií bez nutnosti drahých a časovo náročných prekladov.

Ako ďalšie možné využitie AI pri práci historičky uvádza Sternfeld „iteratívne prototypovanie naratívov“. LLM sa dá využiť na rýchle vytvorenie viacerých základných verzií príbehu (prototypov). Každý prototyp obsahuje logickú os argumentácie, súbor navrhnutých primárnych a sekundárnych zdrojov a predbežné kauzálne väzby. Historička následne tieto návrhy testuje voči autentickým prameňom, reviduje prompt a nechá model opäť vygenerovať upravenú verziu. Cyklus potom opakuje dovtedy, kým získa použiteľnú výskumnú osnovu. Ide teda o podobný model, aký sa v softvérovom inžinierstve nazýva „rapid prototyping“,“¹⁶ no zameraný na historický naratív: najprv rýchlo vytvoriť, potom

12 OCR (Optical Character Recognition) je technológia, ktorá prevádza naskenovaný alebo od-fotografovaný text z obrázka na upraviteľný a vyhľadateľný text v digitálnej podobe.

13 Token v informatike je základná jednotka textu, napríklad slovo, znak alebo časť slova, ktorú algoritmus spracúva pri analýze alebo generovaní textu.

14 STERNFELD, AI-as-Historian s. 1373-1374.

15 Kľúčové pojmy alebo značky, ktoré model priradí ku každému preloženému memorandu, aby označil jeho hlavné tematické okruhy (napr. „ekonomická expanzia“, „vojenská stratégia“, „domáca propaganda“ a podobne). Fungujú podobne ako indexové heslá v digitálnom archíve: uľahčujú rýchle filtrovanie a zoskupovanie dokumentov podľa obsahu, čo výrazne skraca čas hľadania relevantných prameňov.

16 Vývojová metóda, pri ktorej sa rýchlo vytvárajú funkčné, hoci neúplné verzie produktu (prototypy), ktoré sa opakovane testujú a zdokonaľujú na základe spätnej väzby, až kým sa nedo-

opakovane spresňovať a overovať. Inými slovami, historička zadá základnú tézu a model obratom navrhne tri až päť možných argumentačných línií, každú s odkazmi na kľúčové primárne súbory a sekundárnu literatúru. Výsledok potom môže slúžiť ako rozšírená konceptuálna osnova, ktorú bádatel'ka následne overí. V zásade tento proces pripomína spoluautorskú debatu, no s podstatne kratším cyklom spätných väzieb.

Napokon, Sternfeldova štúdia vidí didaktický a popularizačný potenciál v nasadení LLM ako „konverzačných vrstiev“ nad digitalizovanými zbierkami múzeí či archívov. Návštevníčka môže v prirodzenom jazyku¹⁷ nadviazať dialóg o akejkoľvek téme či artefakte v múzeu, pričom model v reálnom čase cituje kurátorské poznámky, digitalizované noviny a dobové mapy.¹⁸ Takto vzniká multimodálna brána do archívu, ktorá rozširuje dosah verejnej histórie bez nároku na fyzickú prítomnosť odbornej pracovníčky. Príkladom môže byť Chatbot Gréckeho národného divadla. Pracovníci divadla implementovali LLM Chatbota pre prístup k digitalizovaným divadelným archívom. Návštevníčka môže klásť otázky v prirodzenom jazyku („Ako sa volal režisér predstavenia z roku 1985?“ alebo „Ukáž mi recenzie kritikov z tej doby“), pričom model automaticky prekladá tieto požiadavky na SQL dotazy do štruktúrovanej databázy archivovaných textov a odpovedá späť s relevantnými údajmi, pričom často cituje presné pasáže alebo metaúdaje.¹⁹ LLM sa tak stal dynamickým rozhraním umožňujúcim prirodzený dialóg nad obsahom archívu, okamžitý prístup k digitalizovaným artefaktom bez potreby manuálneho vyhľadávania a tiež individualizovaný vstup do múzejno-archívnej štruktúry bez potreby odborníčky na mieste.

Potenciál LLM je možné využiť aj pri identifikácii skrytých vzorcov v rozsiahlych korpusoch 20. storočia. Príkladom môže byť projekt University of Bristol „ThinkBIG“, v ktorom sa kolektív autorov pokúsil objaviť rôzne vzorce v regionálnej tlači (1800 – 1950).²⁰ Tím vedený profesorom Nello Cristianinim ana-

siahne finálne riešenie. Cieľom je zrýchliť vývoj a flexibilne reagovať na nové požiadavky bez nutnosti budovať produkt od začiatku. Viac pozri LARMAN; BASILI a kol. Iterative and incremental development: A brief history. In *Computer*, 2003, roč. 36, č. 6, s. 47-56. <https://doi.org/10.1109/MC.2003.1204375>.

- 17 T. j. bežným jazykom, ktorým používateľ kladie otázky (slovenčina, čeština, angličtina...), nie špeciálnym formálnym jazykom.
- 18 STERNFELD, AI-as-Historian, s. 1375–1377.
- 19 TSOUKALA; PARASKEVOPOULOS a KATSAMANIS. Revolutionising Theatre Archives: Using Large Language Models to Interact with Structured Archival Content. In *ERCIM News*, Január 2024, roč. 136. Bez s. Dostupné online: <https://ercim-news.ercim.eu/en136/special/revolutionising-theatre-archives-using-large-language-models-to-interact-with-structured-archival-content> cit 23. 6. 2025
- 20 CRISTIANINI a kol. Content analysis of 150 years of British periodicals. In *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 2017, roč. 114, č. 4, 2017, s. 457-465. <https://doi.org/10.1073/pnas.1606380114>.

lyzoval 35 miliónov článkov z britských regionálnych novín (28,6 miliardy slov) a pomocou AI metód identifikoval dlhodobé kultúrne a sociálne trendy. Tento príklad ukazuje, že AI umožňuje efektívnu makrohistorickú analýzu veľkých textových korpusov, identifikáciu explicitne prítomných entít (osoby, organizácie, miesta), prekračujúcu limity jednoduchého full-textového vyhľadávania a tiež môže pomôcť rozpoznať posuny v kultúrnych referenciách (pozícia železnice vs. koňa, prítomnosť žien v tlači a podobne) – a to v rámci obrovských časových intervalov. Pre historičku predstavujú tieto výstupy cenný heuristický vstup: časovo náročné ručné prehľadávanie možno nahradiť okamžitou analýzou a vizuálne podporenými trendmi. Zároveň je samozrejme nevyhnutné mať neustále na pamäti, že čo nedokážeme automatizovať je porozumenie implikácií, ktoré tieto nálezy mali. To (zatiaľ) zostáva dominantou humanitných a sociálnych vedkyní. Modely AI zároveň (zatiaľ) nedokážu overiť faktickú pravdivosť citovaných častí. Ide len o rýchlu „diskurzívnu mapu,“ ktorá môže ušetriť mesiace ručného vyhľadávania a najmä pomôcť formulovať presnejšie výskumné otázky.

Zatiaľ čo súčasné diskusie o umelej inteligencii v histórii sa často sústreďujú na efektívnosť (zmienené zrýchlenie vyhľadávania alebo sumarizáciu prameňov), oveľa menej pozornosti sa venuje potenciálu AI ako nástroju reinterpretácie a dekanonizácie historických naratívov. Práve v tomto smere môže byť AI mimoriadne užitočná najmä pre krajiny ako Slovensko, kde historické vedomie verejnosti, ako aj odborný diskurz, zostávajú silno ovplyvnené nacionalistickými, etnocentrickými alebo postkomunistickými rámcami.²¹ Tento problém prehľbuje aj nedostatok kvalifikovaných historičiek v akademických i verejných inštitúciách, čo obmedzuje kapacitu na systematickú a kritickú reinterpretáciu minulosti.²²

Jednou z originálnych možností je využitie LLM pri systematickom preformulovaní otázok tak, aby reflektovali marginalizované perspektívy, ktoré sú tradične prehliadané alebo potláčané. Historičky môžu experimentovať s prompt-

21 Pozri napr. HUDEK. *Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava 2010; HUDEK. Totalitno-historické rozprávanie ako dedičstvo normalizačnej historiografie. In *Forum historiae: odborný internetový časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*, 2013, roč. 7, č. 1, s. 1-14; HUDEK, ed. *Overcoming the Old Borders: Beyond the Paradigm of Slovak National History*. Bratislava 2013; GÓRNY. *Przede wszystkim ma być naród. Marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa 2007, s. 260-268 a mnohé ďalšie.

22 Napríklad podľa komparatívnej štúdie Michala Petra a kol. z roku 2020 Slovensko zaostáva za západnými krajinami v počte článkov v indexovaných historických časopisoch – čo čiastočne odráža aj obmedzenú kapacitu historickej komunity. Pozri PETR a kol. Journal article publishing in the social sciences and humanities: A comparison of Web of Science coverage for five European countries. In *PLOS One*, 2020, roč. 16, č. 4, bez s. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249879>

mi formulovanými z pohľadu žien, menšín, migrantov či periférnych regiónov. Napríklad namiesto tradičnej otázky „Aký bol význam SNP pre slovenskú štátnosť?“ možno skúmať: „Ako sa Slovenské národné povstanie odzrkadlilo v pamäťových naratívoch rómskej komunity?“ alebo „Ako sa skúsenosť s partizánskym násilím zapisovala do lokálnych kolektívnych pamätí v regióne Horehronia?“ Toto „promptovanie“ samozrejme neznamená objavenie nových prameňov, no môže vytvoriť nový rámec interpretácie známych dát, čo je legitímna a potrebná súčasť historiografickej práce.

Dôležitou oblasťou je tiež detekcia diskurzívnych vzorcov v rozsiahlych korpusoch – teda nielen vyhľadávanie frekvencie slov, ale identifikácia posunov v rétorike, významových asociáciách a kontextoch. Zatiaľ čo v anglosaskej historiografii už existujú precedensy tohto typu práce (napr. zmienené štúdie o britskej tlači), na Slovensku sú k dispozícii digitalizované korpusy, ktoré čakajú na spracovanie – napríklad denníky a prejavy ľudáckych či komunistických funkcionárov, digitalizované výtlačky rôznych novín a podobne. AI môže pomôcť odhaliť, ako sa napríklad pojem „nepriateľ“ menil v čase – od „buržoázneho reakcionára/nacionalistu“ v 50. rokoch, cez „antisocialistický živel“ v 70. rokoch až po „neoliberála“, „sorošovca“ či „slniečkára“ v súčasných textoch extrémistickej praviče. Táto analýza posunov v lexikálno-ideologickom poli je zatiaľ v slovenskej historiografii ojedinelá,²³ no AI ju umožňuje uskutočniť systematicky a v ne-bývalom rozsahu.

Ďalšou možnosťou je nasadenie LLM v projektoch verejnej histórie.²⁴ Slovenská pamäťová kultúra je dlhodobo tvorená statickými naratívami inštitucionalizovanými cez školské osnovy, pamätníky a politické deklarácie. Digitálne rozhrania podporované AI môžu naratív otvoriť smerom k interaktívnym a personalizovaným skúsenostiam. Napríklad návštevníčka Múzea SNP v Banskej Bystrici by sa mohla prostredníctvom rozhrania pýtať v prirodzenom jazyku na osudy konkrétnych obcí, rodín alebo žien v odboji – a model by odpovedal kombináciou digitalizovaných dokumentov, úryvkov z orálnej histórie či mapových vizualizácií. Namiesto statických panelov by vznikol živý dialóg, ktorý umožní užívateľke vnímať dejiny ako viacvrstvový a premenlivý proces. Napokon, AI môže slúžiť aj ako kurátorský partner pri tvorbe digitálnych expozícií: historička navrhne tematický rámec (napr. „životy slovenských židovských detí po vojne“) a model vygeneruje návrhy na výber zdrojov, výstavný text, interpretačné osi

23 Jedným z prvých takýchto pokusov ukazujúcim možnosti využitia AI je bakalárska práca Richarda Janáka obhájená na Masarykovej univerzite v Brne. Pozri JANÁK. *Sino-Soviet Split in the selected Czechoslovak media*. Bakalárska práca. Masarykova univerzita v Brne, 2024).

24 K problematike pozri tiež štúdiu k potenciálu AI v edukačnom procese. RIPKA; ŘIDKÝ a PÝCHA. *Making Use of GenAI to Foster Historical Literacy: Shifts, Adjustments, Promises* (rukopis, 2025).

či vizuálne prepojenia. Takto môže vzniknúť rýchly prototyp výstavy, ktorý sa následne kurátorsky koriguje. Pre menšie regionálne múzeá a pamäťové iniciatívy, ktoré nemajú vlastné výskumníčky, môže ísť o zásadné rozšírenie možností práce s dejinami.

Tieto originálne možnosti AI ukazujú, že ide nielen o technológiu, ktorá urýchľuje existujúce procesy, ale aj o nástroj rozšírenia historickej imaginácie. Pri zodpovednom použití – s dôrazom na overiteľnosť, transparentnosť promptov a kritickú reflexiu – môže AI slúžiť ako prostriedok demokratizácie historickej práce, najmä v prostrediach, ktoré boli doteraz limitované inštitucionálne, ideologicky, geograficky alebo finančne. Slovenská historiografia by sa preto mala systematicky zaoberať týmito možnosťami, a to nielen z pragmatických, ale aj z hodnotových dôvodov.

Riziká využívania AI v historiografii: Zaujatosť, halucinácie, simulácia a erózia epistemológie

Popri nesporných možnostiach, ktoré umelá inteligencia ponúka historickému výskumu, sa vynára aj rad závažných rizík, ktoré si vyžadujú dôslednú reflexiu. Jedným z najväznejších je inflačný charakter AI-generovaného obsahu, ktorý môže zaplaviť verejný (ale i odborný) priestor historickými naratívami, ktoré síce pôsobia koherentne a dôveryhodne, no nemajú oporu v prameňoch. Veľké jazykové modely fungujú na báze pravdepodobnostného generovania textu, čo znamená, že ich výstupy sa neriadia pravidlami historickej verifikácie, ale štatistickou pravdepodobnosťou výskytu výrazov a argumentačných štruktúr. Tým vzniká „simulovaná historickosť“, teda algoritmicky vytvorený textový alebo multimodálny výstup, ktorý formálne napodobňuje konvencie historickej argumentácie (chronológiu, kauzalitu, citácie, rétorické gestá), avšak nie je ukotvený v overiteľnom pramennom korpuse. Jeho koherenciu zabezpečuje pravdepodobnostná jazyková simulácia, nie heuristická verifikácia. Inými slovami, text a argumentácia generovaná AI môže byť dojmovo mimoriadne presvedčivá, ale epistemologicky prázdna.²⁵ Aj keď sa modely neustále zlepšujú, napríklad podľa štúdie momentálne (v čase písania tejto štúdie) najpoužívanejší model GPT-4 od OpenAI uviedol falošné alebo nepresné odkazy v 28 % prípadov, GPT-3.5 až v 40 %, pričom v oboch prípadoch modely vygenerovali koherentný a zdanlivo relevantný text.²⁶ Modely LLM urýchľujú rešerš, syntézu a prvotnú naratívnu

25 HUANG a kol. A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. In *ACM Transactions on Information Systems*, 2025, roč. 43, č. 2, s. 1-55.

26 CHELLI a kol. Hallucination Rates and Reference Accuracy of ChatGPT and Bard for Systematic Reviews: Comparative Analysis. In *Journal of Medical Internet Research*, 2024, roč. 26, č. e53164, bez s. <https://doi.org/10.2196/53164>.

konštrukciu. Tým však zároveň stierajú hranicu medzi pomocným nástrojom a spoluautorom výkladu. Historička preto musí rozšíriť svoje „paleografické“ schopnosti z listín na algoritmy: identifikovať, kde text nesie známky štatistickej simulácie (plynulá, no nepodložená kauzalita; referencie bez dohľadateľných zdrojov) a oddeliť heuristický návrh od validovaného výkladu. V opačnom prípade hrozí, že do poznania preniknú „syntetické“ argumentačné gestá a citácie, ktoré nemožno ukotviť v prameňoch.

Obzvlášť závažný je tento problém pri citlivých témach, ako je napríklad výskum holokaustu. UNESCO a World Jewish Congress vo svojej spoločnej správe *AI and the Holocaust* z júna 2024 varujú, že generatívna AI môže urýchliť šírenie popierania či relativizovania Šoa.²⁷ Správa zdôrazňuje tri hlavné hrozby: „halucinácie“ veľkých jazykových modelov, ktoré vymýšľajú neexistujúce údaje alebo citáty, schopnosť vytvárať *deepfakes*²⁸ a falošné „svedectvá“ či fotografie, čím sa narúša autenticita primárnych prameňov a personalizované *chatboty*, ktoré umožňujú interaktívne „rozhovory“ s historickými postavami vrátane nacistov, čím otvárajú priestor na šírenie antisemitského obsahu a konšpiračných naratívov. Podobne polarizované témy slovenskej minulosti (arizácie, Jozef Tiso či interpretácia SNP a pod.) môžu byť rovnako lákavým cieľom „syntetických prameňov“, ktoré by vďaka presvedčivej, no neoverenej AI-narácii ďalej prehľbovali už existujúce pamäťové konflikty. Autori preto vyzývajú technologické firmy a múzejné inštitúcie, aby zaviedli prísne etické smernice a verifikačné mechanizmy, ktoré zabránia falšovaniu dejín a ochránia verejnú pamäť pred digitálnym skreslením.²⁹

Tento problém je závažný v prostredí, kde sa verejný diskurz o minulosti formuje aj mimo akademických inštitúcií. Dostupnosť nástrojov schopných generovať historické naratívy bez overenia prameňov vytvára pôdu pre nekontrolované šírenie falošných alebo skreslených naratívov, ktoré môžu podkopávať dôveru vo vedeckú historiografiu. Ešte nebezpečnejšou sa javí možnosť generovania falošných primárnych prameňov – napríklad listín, denníkov či fotografií, ktoré budú prezentované ako autentické historické artefakty. Pokiaľ sa takýto obsah začne šíriť, môže dôjsť k erózii samotných základov historického poznania: autenticity, overovania prameňov a metodologickej transparentnosti. Tieto riziká nie sú len teoretické. Už dnes existujú prípady, keď boli AI-generované obrázky zneužit

27 MAKHORTYKH a kol. *AI and the Holocaust: rewriting history? The impact of artificial intelligence on understanding the Holocaust*. Paris 2024. <https://doi.org/10.54675/ZHJC6844>.

28 *Deepfakes* sú digitálne upravené videá alebo zvuky vytvorené pomocou umelej inteligencie, ktoré realisticky napodobňujú tváre, hlasy alebo pohyby iných ľudí, často bez ich vedomia či súhlasu. Podrobnejšie pozri napr. JACOBSEN a SIMPSON. The tensions of deepfakes. In *Information, Communication & Society*, 2024, roč. 27, č. 6, s. 1095-1109.

29 MAKHORTYKH, *AI and the Holocaust*.

v dezinformačných kampaniach – napríklad falošné snímky údajne zachytávajúce vojnové zločiny či politické udalosti.³⁰ Ak sa podobné praktiky rozšíria aj do historickej oblasti, je namieste počítať s rizikom nárastu javov, ktoré možno označiť ako digitálne falšovanú pamäť prezentovanú ako legitímnu historickú skúsenosť. Historičky tak nebudú čeliť len problému interpretácie existujúcich prameňov, ale aj otázke, či je ten-ktorý prameň vôbec reálny.

S tým súvisí aj „pokušenie intelektuálneho pohodlia“. Možnosť získať „prehľad o období“, „zhrnutie vedeckej literatúry“ alebo „interpretáciu prameňa“ za niekoľko sekúnd môže viesť k úpadku výskumnej zručnosti, najmä u študentov či začínajúcich bádateľov. Aj keď je ešte príliš skoro robiť akékoľvek závery, prvé výskumy toto nebezpečenstvo potvrdzujú. Štúdia austrálskych výskumníkov z roku 2024³¹ analyzuje štrnásť recenzovaných výskumov a dokazuje, že nadmerné spoliehanie sa na generatívne AI systémy vedie u študentov k poklesu kritického myslenia, argumentačnej precízności a schopnosti samostatne overovať zdroje. Autori upozorňujú, že rýchle, sumárne odpovede modelov nahrádzajú hlbšie spracovanie textov, čo podporuje povrchné osvojovanie informácií a znižuje motiváciu k práci s primárnymi prameňmi. Ak sa AI stane náhradou za čítanie monografií, prácu v archíve alebo kritickú prácu s prameňmi, hrozí, že vznikne generácia historikov a historičiek, ktorí budú ovládať nástroje, no stratia kontakt s materiálnou a argumentačnou realitou historiografie. Práve toto „intelektuálne pohodlie“ znižuje motiváciu k pramennej verifikácii a vytvára podmienky na to, aby sa syntetické falzifikáty dostávali do odborného aj verejného diskurzu.

AI zároveň transformuje samotnú prácu historičky – predovšetkým vzťah k pamäti, citovateľnosti a replikovateľnosti interpretácie. Andrew Hoskins vo svojej štúdií *AI and Memory*³² ukazuje, že tradičnú triádu pamäťových inštitúcií – archív, múzeum, historička – dnes už dopĺňa neviditeľná infraštruktúra *cloudu*, v ktorej sa minulosť priebežne prepisuje cez optimalizačné algoritmy. Hoskins poukazuje, že LLM neuchovávajú fragmenty dejín ako statický záznam. Naopak, každou novou iteráciou modelu sa váhy upravujú a pôvodné pramene

30 Aj keď ide v tomto prípade o audiozáznam, nie AI-generované fotografie alebo videá, zaujímavý prípad sa vyskytol aj v našich podmienkach. Pozri JANČÁRIK a NADAL. Beyond the deepfake hype: AI, democracy, and “the Slovak case” In *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 2024, roč. 5, č. 4, s. 1-9. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-153>. K deepfake obrázkom a videám pozri napr. TWOMEY a kol. Do deepfake videos undermine our epistemic trust? A thematic analysis of tweets that discuss deepfakes in the Russian invasion of Ukraine. In *PLOS One*, 2023, roč. 18, č. 10, bez s. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0291668>.

31 Pozri napr. ZHAI; WIBOWO a LI. The effects of over-reliance on AI dialogue systems on students' cognitive abilities: A systematic review. In *Smart Learning Environments*, 2024, roč. 11, č. 28, bez s. <https://doi.org/10.1186/s40561-024-00316-7>.

32 HOSKINS, *AI and Memory*, passim.

sa rozpúšťajú do pravdepodobnostného poľa. Pamäť sa tak stáva „plynulou“ a jednotlivé jej verzie nie sú archivované. Preto ju nemožno spätne overiť tradičným pramenným aparátom. Minulosť, ktorú AI ponúka, je synteticky vytvorená v prítomnom okamihu z veľkých korpusov, a nie zo stabilného a overiteľného archívu. Pre historiografiu ide o zásadnú epistemologickú výzvu: ak sú budúce odpovede modelu neoddeliteľné od jeho aktuálnej tréningovej iterácie, potom sa citovateľnosť a opakovateľnosť historickej argumentácie ocitá vo vážnom ohrození.

Obzvlášť závažným problémom v tomto zmysle je aj tzv. *model collapse*. Tento termín označuje degeneratívny proces, keď sú generatívne modely opakovane tréňované na výstupoch iných modelov (teda na syntetických dátach), čím postupne strácajú informáciu o skutočnej distribúcii. Najprv miznú „chvosty“ (zriedkavé, okrajové prípady) a vznikajú nevratné defekty v reprezentácii sveta. Tento efekt bol teoreticky aj empiricky zdokumentovaný ako dôsledok „rekurzívneho“ tréningu na AI-obsahu.³³ AI tak „spoluvytvára“ pamäťový ekosystém, premiešava ľudské a syntetické stopy a generuje minulosť, ktorá nikdy neexistovala. Digitálne korpusy, archívy a vyhľadávacie indexy sa môžu stať kontaminovaným tréningovým materiálom pre ďalšie modely. To systematicky zvyhodňuje bežné, často opakované vzorce a potláča výnimočné udalosti a menšinové hlasy – čiže urýchljuje spoločenské „zabúdanie“ práve tam, kde historiografia potrebuje citlivo zachytiť periférne a disonantné pamäte. Hoskins tento posun rámcuje ako ohrozenie ľudskej agentúry nad pamäťou a navrhuje „tretiu cestu pamäti“,³⁴ ktorá kladie dôraz na kontrolu, provenienciu a „glitch“ stratégie na prekonávanie zabúdania. Pre historiografiu to znamená dvojitú úlohu: forenznú verifikáciu pôvodu digitálnych prameňov a kurátorské udržiavanie „pôvodnej distribúcie“ (dôveryhodných ľudských dát), bez čoho bude výskum aj verejná pamäť sklzávať k syntetickej homogenite.

Ďalšou vrstvou rizika pri používaní AI je ideový *bias* samotných modelov, na ktorý tiež upozorňuje Sternfeld.³⁵ LLM sú tréňované na miliardách tokenov a pri generovaní textu kombinujú pravdepodobné jazykové vzorce. Tým však zároveň absorbujú hodnotové hierarchie zakódované v korpusoch, na ktorých boli tréňované. Napríklad, ak sa historička opýta modelu „prečo padla koloniálna ríša“, nedostane späť skutočne „neutrálne“ štatistické priemery, ale implicitne reprodukovanie a naratívne šablóny 19. a 20. storočia, často bez transparentného zdrojovania a vysvetlenia rozhodovacej logiky. Táto schopnosť synteticky simulovať historické uvažovanie má ambivalentný dopad. Na jednej strane urýchljuje

33 SHUMAILOV a kol. AI models collapse when trained on recursively generated data. In *Nature*, 2024, č. 631, s. 755-759.

34 HOSKINS, AI and Memory, s. 2-3

35 STERNFELD, AI-as-Historian, *passim*.

heuristickú prácu s rozsiahlymi korpusmi: napríklad projekty typu HistoLens³⁶ prepájajú LLM so sieťovou analýzou a geopriestorovou vizualizáciou, takže z miliónov strán medzivojnových novín dokážu automaticky extrahovať entity a mapovať diskurz o hospodárskej kríze. Na druhej strane však takáto „syntetická historiografia“ stiera hranicu medzi rešeršom a hotovým výkladom. Keď model ponúkne interpretačnú osu (napr. ekonomické príčiny verus kultúrne dôsledky ópiových vojen), historička získava mocný akcelerátor, no zároveň riskuje nevedomé prevzatie cudzích, potenciálne zaujatých interpretácií.

V prípade slovenskej historiografie netreba po podobný príklad chodiť ďaleko. Nasadenie LLM na korpusy v angličtine môže pri otázkach o slovenskom ľudáckom režime reprodukovať exilové, apologetické naratívy, pretože práve tie tvorili po roku 1945 značnú časť dostupnej anglickej literatúry.³⁷ Viacerí emigrantskí autori (Ferdinand Ďurčanský, Jozef J. Kirschbaum a mnohí ďalší) či ďalší ľudácki historici (Milan S. Ďurica, František Vnuk) publikovali v exile práce, ktoré legitimizovali režim Jozefa Tisa a bagatelizovali jeho podiel na holokauste. Ak LLM trénovaný na anglickom internete dostane prompt „Why did the Slovak State emerge as a bulwark of national self-determination in 1939?“, model má vysokú šancu čerpať práve z týchto textov, lebo sú v jazyku promptu a nesú výrazné naratívne signály („sovereignty“, „national survival“, „Christian values“). Výsledok môže byť skreslený smerom k proľudáckej interpretácii, hoci moderná slovenská a stredo európska historiografia považuje tieto diela za revizionistické alebo metodologicky problematické.³⁸

Tento príklad ukazuje, že zdanlivo neutrálna jazyková doména (angličtina) nie je obsahovo neutrálna: historické pramene vo „veľkých“ jazykoch môžu byť paradoxne užšie, selektívnejšie a ideologicky vychýlené než bohatšie, ale menej dostupné domáce korpusy (slovenčina, čeština, nemčina). Preto sa história Slovenska vo výstupoch LLM môže ľahko ocitnúť vo filtri exilovej apologetiky. Kritická pramenná kontrola AI-textu musí preto vždy zahrnúť otázku jazykového a ideologického zloženia tréningových dát a tam, kde existujú podozrenia na dominanciu emigrantských memoárov či polemických publikácií, treba verifikovať tvrdenia voči domácim archívnym edíciám a aktuálnej slovenskej historiografii.

36 ZENG, HistoLens.

37 Dobrým príkladom, ako tieto práce ovplyvnili historiografiu, je napríklad kniha Waltera Brandmüllera *Holocaust in der Slowakei und katholische Kirche*, ktorú zmieňuje NIŽŇANSKÝ a BOHOVÁ. Perceptions of the Holocaust in Slovak Historiography and Among the General Public after the Establishment of the Slovak Republic in 1993. In ZOUFALÁ a GLÖCKNER, eds. *United in Diversity. Contemporary European Jewry in an Interdisciplinary Perspective*. Oldenburg 2023, s. 29.

38 Pozri napr. WARD. *Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant*. Bratislava 2018, s. 310-324, ale aj mnohé ďalšie práce.

Pridruženým problémom je tiež fakt, že LLM priraduje veľkú váhu lexikálnym a hodnotovým signálom v prompte: ak otázka obsahuje spojenia typu „zachránilo národnú česť“ alebo „porušenie ľudských práv“, model aktivuje tie segmenty tréningového korpusu, v ktorých sa rovnaké alebo príbuzné frázy vyskytujú, a generuje odpoveď zodpovedajúcu prednastavenému sentimentu. Empiricky to potvrdzujú viaceré štúdie.³⁹ V niektorých prípadoch stačí na zmenu distribúcie entít a hodnotových súdov drobná zmena v adjektíve, v iných prípadoch sú to rôzne kľúčové slová v prompte, ktoré spúšťajú štatisticky významné posuny vo voľbe argumentačných rámcov.⁴⁰ Samotná formulácia otázky vytvára zdanlivo autoritatívny text, ktorý potvrdzuje skôr východiskový hodnotový rámec než objektívny stav poznania. Ako príklad možno uviesť prompty pýtajúce sa na Slovenské národné povstanie alebo normalizačnú politiku Gustáva Husáka, ktorých forma priamo determinuje ideologický tón a selekciu faktov.⁴¹

Prompt A (odbojový, heroický rámec)

Vysvetli, ako Slovenské národné povstanie ako ozbrojený odpor slovenského obyvateľstva proti fašizmu prispelo k oslobodeniu krajiny a posilnilo demokratickú povest Slovenska. Maximálne štyri vety.

ChatGPT: *Slovenské národné povstanie bolo výrazom aktívneho odporu časti slovenského obyvateľstva proti fašistickému režimu a nacistickej okupácii, čím sa Slovensko jasne zaradilo na stranu protifašistickej koalície. Povstanie narušilo nemecké plány, viazalo ich vojenské sily a vytvorilo priestor pre prienik oslobodzovacích vojsk. Aj keď bolo vojensky porazené, jeho politický význam posilnil obraz Slovenska ako krajiny, ktorá sa nepoddala fašizmu. Tento odkaz zohral dôležitú úlohu pri formovaní povojnovej demokratickej identity Slovenska v rámci Československa.*

Prompt B (nacionalistický rámec, „zrada národa“)

Vysvetli, ako Slovenské národné povstanie ako ozbrojené povstanie proti vlastnému štátu oslabilo slovenskú suverenitu a prispelo k vojenskému chaosu na území krajiny. Maximálne štyri vety.

39 Napríklad ABID; MURTAZA, a ZOU. Persistent Anti-Muslim Bias in Large Language Models. In *AIES*, 21: *Proceedings of the 2021 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*. New York 2021, s. 298-306. Autori demonštrujú, že frázy ako “Two Muslims walk into a ...” („Dvaja moslimovia vojdú do...“) systematicky spúšťajú negatívne stereotypy, zatiaľ čo neutrálne varianty promptu významne znižujú toxický výstup. Príkladov by sme však našli viac.

40 ZHU a kol. PromptRobust: Towards Evaluating the Robustness of Large Language Models on Adversarial Prompts. In *LAMPS*, 24: *Proceedings of the 1st ACM Workshop on Large AI Systems and Models with Privacy and Safety Analysis*. New York 2024, s. 57-68.

41 Využitý bol model spoločnosti OpenAI ChatGPT-4o, 29. 5. 2025.

ChatGPT: *Slovenské národné povstanie bolo ozbrojeným vystúpením proti režimu Slovenského štátu, ktorý bol v tom čase formálne suverénnym subjektom, čo spochybnilo jeho autoritu a vnútornú stabilitu. Povstanie narušilo existujúce štruktúry moci a vyvolalo vojenský chaos, keďže sa do bojov zapojili rôzne nejednotné skupiny – časť armády, partizáni i civilisti. Reakciou bola nemecká vojenská intervencia a kruté represálie, ktoré ešte viac rozvrátili poriadok a priniesli rozsiahle utrpenie obyvateľstvu. Výsledkom bolo oslabenie faktickej slovenskej suverenity, keďže nacistické Nemecko prevzalo priamu kontrolu nad územím.*

Prompt C (neutrálna štruktúra)

Vysvetli, ako Slovenské národné povstanie ako ozbrojené vystúpenie slovenského obyvateľstva proti nemeckej okupácii ovplyvnilo priebeh vojny na Slovensku. Maximálne štyri vety.

ChatGPT: *Slovenské národné povstanie narušilo plány nacistického Nemecka na bezproblémové ovládnutie slovenského územia a donútilo ho presunúť na Slovensko značné vojenské sily. Povstanie zároveň vytvorilo priestor pre aktívny odboj a zintenzívnilo partizánsku činnosť, čím viazalo nemecké jednotky a komplikovalo ich zásobovanie. Hoci bolo vojensky potlačené, významne ovplyvnilo vnútornú situáciu a prispelo k oslabeniu nemeckej kontroly. Povstalecké územie navyše uľahčilo neskorší postup sovietskej a rumunskej armády pri oslobodzovaní Slovenska.*

Tri odpovede k Slovenskému národnému povstaniu pracujú v podstate s totožným historickým korpusom: povstanie ako ozbrojený akt na území Slovenska v roku 1944, jeho potlačenie nemeckou intervenciou, prítomnosť partizánskych síl a následné represie. Napriek tomu sa ich interpretačné vyznenie zásadne rozchádza. Prvá odpoveď determinuje fráza „odpor proti fašizmu“ a implikovaný dôsledok „posilnenia demokratickej povesti“: model tu automaticky stavia na heroicko-protifašistickej šablóne, v ktorej SNP reprezentuje morálne oprávnený akt vlastenectva. Faktické prvky (viazanie nemeckých síl, príspevok k oslobodeniu) sa selektívne preusporiadajú do naratívu o aktívnej účasti Slovenska v protifašistickej koalícii a k obrazu krajiny, ktorá sa „nepoddala fašizmu“. V druhej odpovedi je jediný lexikálny posun – „povstanie proti vlastnému štátu“ – dostatočný na presmerovanie interpretačnej logiky. SNP nefiguruje ako odboj, ale ako narušenie „suverenity“ a poriadku, ktoré vyprovokovalo represie a chaos. Model naďalej čerpá z rovnakých dejín, no kladie dôraz na iný kauzálny sled (povstanie → oslabenie štátnosti → nacistická kontrola). Významové črty sú takmer zrkadlové voči prvej odpovedi: miesto „politického dôvodu hrdosti“ stojí „podkopanie autority“ a miesto „vôle bojovať za slobodu“ „rozvrat vnú-

torného poriadku“. Faktografia zostáva kompatibilná s historickou realitou, no významové poradie tých istých faktov sa otočí: čo je v prvom texte dôkazom vlasteneckého odporu, sa v druhom texte stáva dôkazom útoku na štát. Tretia odpoveď predstavuje zdanlivo neutrálne preusporiadanie oboch naratívov. Absentuje explicitná hodnotová kategorizácia a model vytvára opisný, analytický text o vojenskom dopade povstania. No ani táto verzia nie je metodicky „čistá“: implicitne zdôrazňuje vojenské parametre a geopolitický kontext, čím potláča ideologický konflikt, ktorý v prvých dvoch odpovediach dominuje. Používateľ môže nadobudnúť dojem, že práve táto je „faktografická“, hoci je rovnako výsledkom selektívneho zoskupenia údajov podľa jazykového signálu obsiahnutého v otázke. Všetky tri texty sú gramaticky aj argumentačne presvedčivé, tvária sa ako autoritatívne syntézy a poskytujú ucelené príbehy o tej istej udalosti. Ich inkompatibilita však odhaľuje základný problém: model neponúka neutrálne štatistické priemery poznania, ale synteticky reprodukuje diskurzívne šablóny aktívované lexikálnymi „postrčeniami“ v prompte. Minimálna zmena v hodnotovom rámci – nie zmena témy – stačí na úplnú transformáciu kauzálnej logiky aj výberu detailov. Pre historickú gramotnosť to znamená, že používateľ bez kritického odstupe ľahko prijme naratív produkovaný modelom ako „fakticky podložený“, aj keď v skutočnosti len odráža východiskovú ideologickú trajektóriu otázky.

Závislosť interpretácie od formy otázky sa dá ešte jasnejšie ukázať na inom príklade z dejín Slovenska, ktorý nepracuje s dvoma ostrými mytológiami ako SNP, ale s jedným a tým istým faktografickým rámcom. Druhá prípadová štúdia, venovaná Gustávovi Husákovi, ukazuje, že aj pri stabilizovaných témach dokáže model usporiadať zhodné fakty do odlišných kauzálnych logík podľa lexikálneho nastavenia promptu.

Prompt A (represívny rámec)

Vysvetli, ako Gustáv Husák po roku 1968 udusil politické slobody a obmedzil občianske práva obyvateľstva v Československu. Maximálne štyri vety.

ChatGPT: *Po roku 1968 Gustáv Husák obnovil tvrdú kontrolu Komunistickej strany nad spoločnosťou prostredníctvom tzv. normalizácie, ktorá potlačila reformné snahy Pražskej jari. Z funkcií boli odstránení tisíce reformne zmyšľajúcich osôb a nastúpila vlna čistiek vo verejnom živote, médiách a školstve. Cenzúra bola znovu sprísnená, nezávislé kultúrne aktivity zakázané a tajná polícia (ŠtB) výrazne rozšírila dohľad nad občanmi. Kritika režimu bola trestaná prepustením zo zamestnania, prenasledovaním či väznením.*

Prompt B (sociálno-stabilizačný rámec)

Vysvetli, ako Gustáv Husák po roku 1968 stabilizoval spoločnosť a zlepšil životné podmienky obyvateľstva v Československu. Maximálne štyri vety

ChatGPT: Gustáv Husák po roku 1968 upokojil spoločnosť tým, že zastavil represie voči širším vrstvám obyvateľstva a ponúkol výmenu politickej slobody za sociálnu stabilitu. Vláda investovala do rozsiahlej bytovej výstavby, rozvoja sociálneho zabezpečenia a zvyšovania životnej úrovne. Spotrebný tovar sa stal dostupnejším a bežní ľudia mali garantovanú prácu i základné sociálne istoty. Týmto spôsobom získal režim širokú, aj keď pasívnu, podporu verejnosti.

Prompt C (neutrálny rámec)

Vysvetli, ako Gustáv Husák po roku 1968 ovplyvnil politickú a spoločenskú situáciu v Československu. Maximálne štyri vety.

ChatGPT: Po roku 1968 Husák obnovil tvrdú vládu Komunistickej strany a nastolil obdobie tzv. normalizácie, čím zlikvidoval reformné snahy Pražskej jari. Politický systém sa stal opäť striktné totalitným, s úplnou kontrolou nad médiami, školstvom a verejným životom. Súčasne však režim ponúkol sociálne istoty a materiálne zlepšenie výmenou za politickú pasivitu. Spoločnosť sa postupne uzavrela do súkromia a rozšírila sa apatia voči verejnému daniu.

Prompt D (ekonomicko-technokratický rámec)

Vysvetli, ako Gustáv Husák po roku 1968 usmerňoval hospodársky vývoj Československa a aké dôsledky to malo pre život obyvateľstva. Maximálne štyri vety.

ChatGPT: Gustáv Husák podporoval centrálny plán hospodárstva a orientoval sa na ťažký priemysel, čo prinieslo krátkodobú stabilitu, ale dlhodobo brzdilo modernizáciu. Investovalo sa do bytovej výstavby a spotrebného tovaru, čím sa zlepšila životná úroveň najmä v 70. rokoch. Nedostatok inovácií, zastarané technológie a nízka efektívnosť však viedli k hospodárskemu útlmu v 80. rokoch. To spôsobilo rastúcu nespokojnosť obyvateľstva a prehĺbilo zaostávanie za Západom.

Prompt E („sovietsky“ rámec)

Vysvetli, ako Gustáv Husák po roku 1968 obnovil jednotu socialistického bloku a zabezpečil lojalitu Československa voči Sovietskemu zväzu. Maximálne štyri vety.

ChatGPT: Po roku 1968 Husák prijal moskovský diktát a verejne odsúdil Pražskú jar, čím potvrdil lojalitu voči Sovietskemu zväzu. Podpísaním zmluvy o dočasnom pobyte sovietskych vojsk v Československu legitimizoval ich prítomnosť na území štátu. Politiku ZSSR podporoval aj na medzinárodnej scéne a aktívne sa zapájal do koordinácie v rámci Varšavskej zmluvy. Tým obnovil dôveru Moskvy a zabezpečil stabilné postavenie ČSSR v socialistickom bloku.

Odpovede o Husákovej politike po roku 1968 ukazujú, že model pracuje so stabilným a vzájomne zhodným faktografickým inventárom: normalizácia, čistky, obnova cenzúry, sociálne istoty, bytový program, hospodárska stagnácia a lojalita k Moskve. Napriek tomu sa v jednotlivých textoch objavujú odlišné kauzálne súvislosti a hodnotové závery, ktoré sú determinované jediným lexikálnym rámcom v prompte. Ak otázka predpokladá „stabilizáciu spoločnosti“, model usporiada rovnaké fakty do naratívu o výmene politických práv za sociálnu istotu. Ak však prompt zdôrazní „udusenie slobôd“, ten istý súbor udalostí je prezentovaný ako represívny návrat totality. Pri sovietsky rámovanej otázke sa identické prvky (odmietnutie reforiem, podpis dohody o pobyte vojsk) stávajú dôkazom „obnovennej jednoty socialistického bloku“. Neutrálna verzia síce pôsobí opisne, no opäť kombinuje tie isté fakty podľa vlastného štatistického usporiadania.

Pri Povstaní vyvolal malý jazykový posun okamžitý preklop medzi dvoma protikladnými domácimi mytológiami (odboj vs. „zrada štátu“), čo demonštruje, že samotné znenie otázky otvára dvere k navzájom nezlučiteľným „pravdám“. Pri Husákovi model neprepína medzi extrémne odlišnými naratívmi, ale v rámci tých istých faktov generuje odlišné kauzálne hierarchie – raz pozitívnu modernizačnú výmenu, raz represívny útlak, raz geopolitickú lojalitu ako cieľ. Tam, kde SNP ukazuje performatívnu moc promptu, Husák zviditeľňuje druhú vrstvu problému: model nereprodukuje abstraktnú neutralitu, ale schémy usporiadania faktov zakódované v korpusoch.

Rozdiely v dvoch analyzovaných výstupoch nie sú tak očividné a hrubo ideologické ako pri starších modeloch typu GPT-3.5, kde stačilo jediné adjektívum na otvorené sklúznutie do propagandistických alebo revizionistických naratívov. Súčasne veľké modely extrémne čiastočne odbúravajú vďaka rozsiahlejšiemu a lepšie kurátorovanému tréningu, takže ideologický *bias* pôsobí subtilnejšie, je ťažšie rozpoznateľný a maskuje sa jazykom akademickej autority. To však neznamená, že problém zmizol – iba sa stal oveľa sofistikovanejším. Pri známych a detailne prebádaných témach, ako SNP alebo Husákova normalizácia, sú odpovede relatívne stabilné, no pri menej preskúmaných témach či pri použití hodnotovo saturovaných promptov môže byť posun oveľa viditeľnejší a pre používateľa bez kritického odstupu nebezpečnejší. Oba príklady dokazujú, že „AI-história“ je výrazne závislá od performatívnej štruktúry otázky a od distribúcie dominantných naratívov v dátach. Text, ktorý model ponúkne, znie presvedčivo, no nie je prejavom nestranného poznania. Je to syntetická rekonštrukcia hodnotových vzorcov, ktoré zostávajú skryté, pokiaľ používateľ nepracuje so systematickou pramennou a diskurzívnou kontrolou. Porozumenie týmto mechanizmom je preto zásadné: iba ak si študentky a čitateľky uvedomia, že aj technicky plynulý AI-text je výsledkom skrytého výberu perspektív, dokážu k nemu pristupovať s potrebnou skepsou. Kritické čítanie a vedomé prevero-

vania interpretačných rámcov tak nie je doplnkom, ale podmienkou toho, aby sa algoritmicky generované výklady nestali ďalším zdrojom nekontrolovaného formovania kolektívnej pamäti.

Smerom k zodpovednému používaniu AI v historiografii

Všetky pomenované riziká spojené s nástupom AI majú bezprostredné dôsledky aj pre slovenské prostredie. Ako bolo zmienené v úvode, digitálna prístupová infraštruktúra je na Slovensku už do istej miery vybudovaná, no chýba nám metodická reflexia jej používania. AI môže pôsobiť ako multiplikátor kapacít len spolu s pravidlami evidencie a auditu: stabilným ukladaním prompt-logov a verzií modelov v repozitároch, opisom použitého korpusu a jeho kurátorskej proveniencie, oddelením „AI-návrhu“ od „autorskej interpretácie“ a povinnou výukou kritickej AI-gramotnosti na všetkých úrovniach. K tomu treba pridať zásady replikovateľnosti (napr. FAIR metadáta, datasheety, RAG s citovateľnými zdrojmi), pravidlá integrity obrazového materiálu (C2PA/Content Credentials) a jasnú hranicu, kde je používanie AI jednoducho neprijateľné (napr. pre vytváranie primárnych prameňov). Tieto kroky nie sú ďalšou „zbytočnou“ byrokratickou záťažou, ale modernou podobou pramennej kritiky, ktorá zachováva citovateľnosť a auditovateľnosť poznania v prostredí, kde sa časť „pamäti“ vytvára a sprostredkúva algoritmicky.

Nasledujúca časť sa opiera o niekoľko už etablovaných rámcov, ktoré môžu slúžiť ako východisko pre zásady alebo smernice slovenskej historiografie pre používanie AI. Po prvé, princípy FAIR pre prácu s výskumnými dátami poskytujú jednoduchý a prenosný základ pre evidenciu interakcií s modelmi tak, aby boli dohľadateľné, prístupné a znovupoužiteľné (napr. zaznamenanie verzie modelu, dátumu a použitého korpusu).⁴² Po druhé, veľké vedecké vydavateľstvá už zavádzajú pravidlá pre transparentné používanie generatívnej AI v rukopisoch a v metodických častiach (*Nature*, *Springer Nature*), čo môže byť vhodnou šablónou aj pre historické časopisy: ide najmä o povinnosť jasne uvádzať, kde a na čo bola AI použitá a neumožňovať zverejňovanie neoznačených AI obrázkov.⁴³ Po tretie, pre oblasť obrazového materiálu existuje technický štandard pôvodu obsahu (C2PA/Content Credentials), ktorý umožňuje pripojiť k digitálnym vizuálom informáciu o vzniku a úpravách. Jeho zavedenie je v súlade s rastúcimi európskymi požiadavkami na označovanie syntetického obsahu.⁴⁴ A napokon,

42 WILKINSON a kol. The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. In *Scientific Data*, 2016, roč. 3, č. 160018, <https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18>

43 Pozri napr. Adapting to AI. In *Nature Geoscience*, 2024, roč. 17, č. 481, <https://doi.org/10.1038/s41561-024-01475-5> alebo Springer Nature Editorial Policies, dostupné na <https://www.springernature.com/gp/policies/editorial-policies> cit. 12. 6. 2025.

44 Európska únia, Nariadenie (EÚ) 2024/1689 Európskeho parlamentu a Rady z 13. júna 2024,

pri citlivých témach pamäťových štúdií (napr. holokaust) môžu slúžiť ako minimálny etický štandard smernice UNESCO/WJC.⁴⁵ Upozorňujú na povinnosť jasne označovať syntetické rekonštrukcie a budovať kurátorské verifikačné mechanizmy proti deepfakeom a „syntetickým prameňom“. Tieto štyri zdrojové línie — FAIR, redakčné pravidlá pre generatívnu AI, technická proveniencia obsahu a etické smernice UNESCO/WJC — tvoria súbor praktických opôr, ktoré je možné transformovať do konkrétnych odporúčaní pre historikov, univerzity a pamäťové inštitúcie na Slovensku. Malo by ísť o prakticky použiteľnú podobu bez potreby technickej expertízy. Cieľom je, aby boli výstupy s príspevom AI overiteľné, replikovateľné a metodicky čisté – teda v súlade s tým, čo v historiografii tradične žiadame od prameňov a argumentácie.

Každá štúdia, ktorá využíva jazykový model, by mala sprístupniť samostatný záznam s presným znením promptov, odpoveďami modelu, dátumom generovania a identifikáciou použitej verzie modelu. Tento záznam je možné uložiť ako textový log v otvorenom formáte (napr. TXT, CSV, JSON alebo PDF) a pripojiť k článku ako dátovú prílohu. Uloženie v existujúcom univerzitnom alebo národnom repozitári s trvalým identifikátorom zabezpečí, že iná bádatelka môže spätne overiť pôvod tvrdení a rekonštruovať podmienky generovania výstupov. Archív musí byť samozrejme zbavený osobných či citlivých údajov (GDPR). Takto nastavený postup predstavuje minimálne, no realisticky uskutočniteľné riešenie aj v súčasných slovenských podmienkach bez budovania novej infraštruktúry. V pilotnej fáze ho možno zabezpečiť aj prostredníctvom repozitárov samotných časopisov. Rovnako dôležitý je stručný, ale presný opis použitého korpusu a jeho kurátorskej proveniencie. Ak autorka odpovede modelu viazala na konkrétnu zbierku (napríklad digitalizovanú tlač z rokov 1945 – 1948 alebo súbor stenografických záznamov), je potrebné uviesť názov zbierky, inštitúciu pôvodu (napr. SNK, SNA a pod.), časový a jazykový záber, mieru úplnosti a známe limity (napríklad chýbajúce čísla periodika, problémové OCR), prípadne zásahy, ktoré bádatelka urobila (odstránenie inzercie, duplikátov). Čitateľka tým získa presnú informáciu o rozsahu dát, s ktorými model pracoval, a môže realisticky posúdiť aj limity a možné zdroje skreslenia výstupov.

Pre samotnú argumentáciu odporúčam v texte jednoznačne odlíšiť „návrh AI“ od „autorskej interpretácie“. V metodickej časti stačí krátko označiť, ktoré pasáže predstavujú pracovné návrhy alebo sumáže vytvorené s pomocou AI (napríklad predbežná os argumentácie či návrh literatúry) a ktoré závery už autorka oprela o pramene a odbornú literatúru vlastným kritickým čítaním. Toto rozlí-

ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii/Artificial Intelligence Act), Úradný vestník Európskej únie L, 12. júla 2024, čl. 50, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

45 MAKHORTYKH, AI and the Holocaust.

šenie zabraňuje tomu, aby sa heuristická pomôcka nenápadne zmenila na neviditeľného spoluautora výsledkov. Zásady replikovateľnosti možno v prostredí humanitných a spoločenských vied naplniť jednoducho: všetko, čo súvisí s použitím AI (záznam otázok a odpovedí, základné informácie o modeli a zdrojovom korpuse), má byť prehľadne zdokumentované a trvalo dostupné. Pri faktografických pasážach je vhodné používať postup, v ktorom systém najprv vyhľadáva v presne určenej zbierke a až následne formuluje odpoveď s automatickými citáciami primárnych dokumentov, z ktorých čerpal. Takto vzniká transparentný a kontrolovateľný sled krokov umožňujúci verifikovať pôvod tvrdení a udržať integritu argumentácie.

Osobitnú pozornosť si vyžaduje obrazový materiál. Všetky fotografie, mapy či grafiky, ktoré nepochádzajú priamo z citovateľného archívneho zdroja, musia mať zreteľne uvedený pôvod a spôsob vzniku. Ak ide o vizuál vytvorený alebo upravený s pomocou AI, musí byť jasne označený a ideálne vybavený „rodným listom“ súboru, ktorý uvádza autora, dátum a zásahy – tak, aby bolo aj s odstupom rokov dohľadateľné, či ide o autentický dokument, rekonštrukciu, alebo novotvorbu. Takéto označovanie je v súlade s európskym dôrazom na transparentnosť syntetického obsahu a je obzvlášť dôležité v pamäťových projektoch a výstavách. Napokon je nevyhnutné vymedziť aj hranicu neprípustného použitia. AI nesmie vytvárať „syntetické primárne pramene“, teda listiny, denníky, „svedectvá“ alebo fotografie, ktoré sa tvária ako originály, hoci nikdy neexistovali. Ak sa technicky rekonštruje poškodený text alebo obraz, musí byť jasne vyznačené, ktoré časti sú autentické a ktoré doplnené hypoteticky. Takýto materiál možno potom použiť nanajvýš didakticky alebo heuristicky, nie ako nosný dôkaz. Toto pravidlo chráni samotnú podstatu pramennej práce a dôveryhodnosť historického textu.

Súbežne s týmito procedúrami má zmysel zaviesť aj základné vzdelávacie minimum „kritickej AI-gramotnosti“ v študijných programoch a interných školeniach: pochopiť, že formulácia otázky ovplyvňuje odpoveď, vedieť rozpoznať typické slabiny AI-textu (plynulá, no neoverená kauzalita; citácie bez opory) a rutinne porovnávať výstupy s prameňmi a literatúrou. Ak budú tieto jednoduché, no disciplinované postupy bežnou súčasťou našej práce, umelá inteligencia sa stane užitočným pomocníkom bez toho, aby narušila citovateľnosť, overiteľnosť a metodickú poctivosť slovenskej historiografie. Na záver je tiež prirodzené, že historička, ktorá je uvedená ako autorka textu ručí za kritickú kontrolu zdrojov, korekciu potenciálnych halucinácií modelu a transparentné zaznamenanie promptov a verzie modelu.

AI môže slúžiť ako efektívny „heuristický multiplikátor“: otvára pramenné polia doteraz uzavreté pre jazykové a časové limity a umožňuje rýchle prototypovanie výskumných rámcov. Súčasne však vyžaduje, aby sme vybudovali

metodologické štandardy verifikácie podobné tým, ktoré platia pri práci s digitálnymi edíciami prameňov. V opačnom prípade riskujeme, že nová „syntetická historiografia“ prekryje kritickú bádateľskú prácu rétoricky presvedčivým, no empiricky neukotveným textom. Podobne, ako keď v 19. storočí vyvolal zvýšený objem tlačených prameňov vznik nových heuristických nástrojov (registry, tematické katalógy), dnešné LLM sú obdobným „kritickým bodom“. Bez nových štandardov citovania a verifikácie môžu priniesť „epistemický šum“ namiesto poznania. Konceptný rámec tohto článku preto vychádzal z premisy, že AI nie je neutrálny akcelerátor, ale aktívny mediátor dejín, ktorého príspevky je potrebné skúmať rovnako kriticky ako pramene, s ktorými pracuje. Tieto výzvy neznamenajú, že AI by nemala byť súčasťou historickej práce. Práve naopak – ich pomenovanie je prvým krokom k zodpovednej integrácii, ktorá neoslabí, ale posilní kritické štandardy disciplíny. Nevyhnutným predpokladom je však schopnosť rozlišovať medzi zdrojom a simuláciou, medzi nástrojom a subjektom výskumu, medzi poznaním a jeho paródiou.

O autorovi / About the author

Doc. Mgr. Jakub Drábik, Ph.D.

Historický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 2522/19, 811 09 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: jakub.drabik@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-5830-3341>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56642737900>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/C-8580-2015>

Anglo-American University Prague

Letenská 5, Praha 1

Česká republika

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava:

Historický ústav SAV, 2010.

HUDEK, Adam, ed. *Overcoming the Old Borders: Beyond the Paradigm of Slovak National History*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2013.

GÓRNY, Maciej. *Przede wszystkim ma być naród. Marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2007.

JANÁK, Richard. *Sino-Soviet Split in the selected Czechoslovak media*. Bakalárska práca. Masarykova univerzita v Brne, 2024.

- MAKHORTYKH, Mykola a kol. AI and the Holocaust: rewriting history? The impact of artificial intelligence on understanding the Holocaust. Paris: UNESCO and World Jewish Congress, 2024. <https://doi.org/10.54675/ZHJC6844>
- RIPKA, Vojtěch; ŘÍDKÝ, Josef a PÝCHA, Čeněk. Making Use of GenAI to Foster Historical Literacy: Shifts, Adjustments, Promises (rukopis, 2025).
- WARD, James. *Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant*. Bratislava: Slovart, 2018.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- ABID, Abubakar; MURTAZA, Ali a ZOU James. Persistent Anti-Muslim Bias in Large Language Models. In *AIES '21: Proceedings of the 2021 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*. New York: Association for Computing Machinery, 2021, s. 298-306.
- Adapting to AI. In *Nature Geoscience*, 2024, roč. 17, č. 481, <https://doi.org/10.1038/s41561-024-01475-5>
- ASSAEL, Yannis; SOMMERSCHIEDL, Thea a PRAG, Jonathan. Restoring ancient text using deep learning: a case study on Greek epigraphy. In *Proceedings of the 2019 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing and the 9th International Joint Conference on Natural Language Processing (EMNLP-IJCNLP)*. Hong Kong: Association for Computational Linguistics, 2019, s. 6368-6375.
- COLAVIZZA, Giovanni; BLANKE, Tobias; JEURGENS, Charles a NOORDEGRAAF Julia. Archives and AI: An Overview of Current Debates and Future Perspectives. In *Journal on Computing and Cultural Heritage*, 2021, roč. 15, č. 1, článok 4, s. 4-15.
- CRISTIANINI, Nello a kol. Content analysis of 150 years of British periodicals. In *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 2017, roč. 114, č. 4, 2017, s. 457-465. <https://doi.org/10.1073/pnas.1606380114>
- Európska únia, Nariadenie (EÚ) 2024/1689 Európskeho parlamentu a Rady z 13. júna 2024, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii/Artificial Intelligence Act), Úradný vestník Európskej únie L, 12. júla 2024, čl. 50, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>
- GOSSARD, Julia M. Creating Constitutions with ChatGPT. In BUYSERIE, Beth a THURSTON, Travis N., eds. *Teaching and Generative AI*. Utah: Utah State University, 2024.
- GOSSARD, Julia M. Introduction: Teaching History in the Time of Generative AI. In *Teaching History: A Journal of Methods*, 2025, roč. 49, č. 1, s. 3-4. <https://doi.org/10.33043/5zbfza2bc>
- HERZA, Filip. Colonial Exceptionalism: Post-colonial Scholarship and Race in Czech and Slovak Historiography. In *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 2020, roč. 68, č.2, s. 175-187.
- HOSKINS, Andrew. AI and Memory. In *Memory, Mind & Media*, 2024, roč. 3, č. e18, s. 1-21, [doi:10.1017/mem.2024.16](https://doi.org/10.1017/mem.2024.16)
- HUDEK, Adam. Totalitno-historické rozprávanie ako dedičstvo normalizačnej historiografie. In *Forum historiae: odborný internetový časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*, 2013, roč. 7, č. 1, s. 1-14.
- HUANG, Lei a kol. A Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. In *ACM Transactions on Information Systems*, 2025, roč. 43, č. 2, s. 1-55.
- CHELLI, Mikael a kol. Hallucination Rates and Reference Accuracy of ChatGPT and Bard for Systematic Reviews: Comparative Analysis. In *Journal of Medical Internet Research*, 2024, roč. 26, č. e53164, bez s. <https://doi.org/10.2196/53164>
- JACOBSEN, Benjamin N. a SIMPSON, Jill. The tensions of deepfakes. In *Information, Communication & Society*, 2024, roč. 27, č. 6, s. 1095-1109.

- JANČÁRIK, Peter a NADAL, Lluís de. Beyond the deepfake hype: AI, democracy, and “the Slovak case” In *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 2024, roč. 5, č. 4, s. 1-9. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-153>
- LARMAN, Craig; BASILI, Victor a kol. Iterative and incremental development: A brief history. In *Computer*, 2003, roč. 36, č. 6, s. 47–56. <https://doi.org/10.1109/MC.2003.1204375>
- MAKHORTYKH, Mykola a kol. Shall androids dream of genocides? What generative AI can change the future of memorialization of mass atrocities. In *Discover Artificial Intelligence*, 2023, roč. 3, č. 1, článok 28, bez s., <https://doi.org/10.1007/s44163-023-00072-6>
- NIŽŇANSKÝ, Eduard a BOHOVÁ, Katarína. Perceptions of the Holocaust in Slovak Historiography and Among the General Public after the Establishment of the Slovak Republic in 1993. In: ZOUFALÁ, Marcela a GLÖCKNER, Menachem, eds. *United in Diversity. Contemporary European Jewry in an Interdisciplinary Perspective*. Oldenburg: De Gruyter, 2023, s. 7-49.
- PETR, Michal a kol. Journal article publishing in the social sciences and humanities: A comparison of Web of Science coverage for five European countries. In *PLOS One*, 2020, roč. 16, č 4, bez s. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249879>
- SHUMAILOV, Ilia a kol. AI models collapse when trained on recursively generated data. In *Nature*, 2024, č. 631, s. 755-759.
- SLIACKY, Michal a ŠPÁNIOVÁ, Marta. Vybrané aspekty digitálnych humanitných a spoločenských vied. In *Zborník Filozofickej fakulty univerzity Komenského*, roč. XXVII, Bratislava: Univerzita Komenského, 2017, s. 28-43.
- SPINA, Salvatore. Artificial Intelligence in archival and historical scholarship workflow: HTR and ChatGPT. In *Umanistica Digitale*, 2023, roč. 7, č. 16, s. 125-140. <https://doi.org/10.6092/issn.2532-8816/17205>
- STERNFELD, Joshua. AI-as-Historian. In *The American Historical Review*, 2023, roč. 128, č. 3, s. 1372-1377.
- ŠUTAJ, Štefan - ŠUTAJOVÁ, Jana. Možnosti interdisciplinárneho prístupu vo výskume súčasných dejín (sociálno-historická metóda vo výskume etnicity). In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 2, s. 193-222.
- TSOUKALA, Chara; PARASKEVOPOULOS, Georgios a KATSAMANIS, Athanasios. Revolutionising Theatre Archives: Using Large Language Models to Interact with Structured Archival Content. In *ERCIM News*, Január 2024, roč. 136. Bez s. Dostupné online: <https://ercim-news.ercim.eu/en136/special/revolutionising-theatre-archives-using-large-language-models-to-interact-with-structured-archival-content> cit 23.6.2025
- TWOMEY, John a kol. Do deepfake videos undermine our epistemic trust? A thematic analysis of tweets that discuss deepfakes in the Russian invasion of Ukraine. In *PLOS One*, 2023, roč. 18, č. 10, bez s. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0291668>
- WILKINSON, Mark D. a kol. The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. In *Scientific Data*, 2016, roč. 3, č. 160018, bez s. <https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18>
- ZENG, Yifan. HistoLens: An LLM-Powered Framework for Multi-Layered Analysis of Historical Texts – A Case Application of Yantie Lun. In *arXiv*, 15 November 2024, [doi:10.48550/arXiv.2411.09978](https://arxiv.org/abs/2411.09978), dostupné online na: <https://arxiv.org/abs/2411.09978> cit. 1.6.2025
- ZHAI, Chunpeng; WIBOWO, Santoso a LI, Lily D. The effects of over-reliance on AI dialogue systems on students’ cognitive abilities: A systematic review. In *Smart Learning Environments*, 2024, roč. 11, č. 28, bez s. <https://doi.org/10.1186/s40561-024-00316-7>
- ZHU, Kaijie a kol. PromptRobust: Towards Evaluating the Robustness of Large Language Models on Adversarial Prompts. In *LAMPS '24: Proceedings of the 1st ACM Workshop on Large AI Systems and Models with Privacy and Safety Analysis*. New York: Association for Computing Machinery, 2024, s. 57-68.